

Broedvogelinventarisaties in het zuidwesten van de Kennemerduinen 1990-2011

Hans Groot

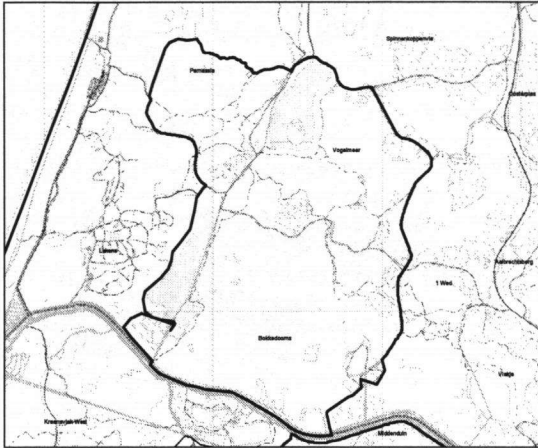
Inleiding

7 juni 2009; bijna hadden we onze beste broedvogelsoort ooit te pakken. Na het ochtendbezoek aan ons plot in het zuidwesten van de Kennemerduinen waren Pim de Nobel en ik getuige van copulerende Lachsters op de oever van het Vogelmeer. Dit gebeurde pas, nadat het mannetje zich had uitgesloofd door keer op keer Zandhagedissen te vangen en deze aan het luid bedelende wijfje te geven. Na enkele uren vloog het paartje helaas weer verder. Maar wow, wat een show, in vrijwel het laatste bezoek dat we aan ons gebied zouden brengen. Het gebied dat we al sinds 1990 samen met Steve Geelhoed inventariseerden op broedvogels. Mijn verhuizing naar Heemskerk leek het einde van een prachtige monitoringreeks te betekenen. In 2010 hebben we inderdaad niet meer geteld, maar in 2011 hebben we de draad weer opgepakt, ook omdat dit jaar het gehele Nationale Park Zuid-Kennemerland (NPZK) weer integraal geïnventariseerd werd. Hoog tijd om de resultaten eens te publiceren. Dit artikel beschrijft in vogelvlucht de ontwikkeling van de broedvogels in ons gebied in de periode 1990-2011.

Gebied

In 1990 zijn we begonnen met het tellen van het zogenaamde "kwartblok" 24-28-4. In die tijd stimuleerde SOVON via het Bijzondere Soorten Project (BSP) het tellen van enkele landelijk zeldzame en schaarse broedvogels in kwart atlasblokken. Het kwartblok 24-28-4 ligt in de zuidwestelijke hoek van de Kennemerduinen. Het inventariseren in kwartblokken bleek in de praktijk weerbarstig, omdat de grenzen niet logisch waren en de omvang (625 ha, minus stukje Noordzee) veel te groot was voor een ochtendbezoek. In 1998 zijn we, toen SOVON het Broedvogel Monitoring Project Bijzondere Soorten (BMP-B) introduceerde, overgestapt op een kleiner telgebied, grotendeels begrensd door wegen, paden en opvallende duinen (plot nummer 1640). De telresultaten zijn gecorrigeerd naar dit kleinere gebied, dat een oppervlakte heeft van 269 ha, exclusief Vogelmeer (12 ha) en Spartelmeer (7 ha). In totaal dus 288 ha.

Figuur 1. Het inventarisatieplot 1640

Het gebied ligt grotendeels in het zg. dauwbraam-landschap; alleen ten (zuid)oosten van het Vogelmeer komt het zg duindoorn-landschap voor. Het dauwbraamlandschap ligt in het buitenduin en kenmerkt zich door het over grote stukken ontbreken van een hoge vegetatie. De hoogte verschillen tussen de duinruggen en valleien zijn voor West-Nederlandse begrippen behoorlijk. De vegetatie bestaat uit een fijnschalig mozaïek van zand- en mosplekken, gras- en kruidenvegetaties en lage struwelen (Geelhoed et al, 1998). Verder staan er enkele dennenbossen. Het gebied is verder dicht begroeid met helm en grassen; slechts op een paar plekken zijn stuifkuilen omringd door korte kruidenvegetaties en korstmossen. In het plot liggen twee grote plassen, het Vogelmeer (gegraven in 1951-1955) en het Spartelmeer (1956). Ten oosten van het Spartelmeer zijn als gevolg van het beëindigen van de grondwaterwinning (zie onder “Beheer”) kleine plasjes ontstaan.

Beheer

De Kennemerduinen zijn sinds 1995 onderdeel van het NPZK en worden sindsdien beheerd door het Provinciaal Waterleidingbedrijf Noord-Holland (PWN). PWN probeert hierbij een zo goed mogelijke balans tussen natuur en recreatie te bereiken. In het Beheer- en Inrichtingsplan Nationaal Park Zuid-Kennemerland 2003-2012 (NPZK, zonder jaar) staan als hoofddoelen gemeld: het behouden en ontwikkelen van na-

tuur, landschap en cultuurhistorie en het stimuleren en verbeteren van de mogelijkheden voor natuurgerichte recreatie.

In de onderzoeksperiode heeft PWN tal van beheersmaatregelen getroffen om de dynamiek van de duinen te herstellen en zo de, voor de duinen kenmerkende, natuurwaarden te vergroten (Kuipers et al., 2006, Veel, 2005). De Kennemerduinen waren in de 20^e eeuw sterk verdroogd, onder andere door de grondwaterwinning en wateronttrekking door de polders in de omgeving. Na ruim honderd jaar is op 1 mei 2002 de grondwaterwinning stopgezet om de oorspronkelijke natte duinvalleien weer terug te krijgen. Om verruiging van de natter wordende gebieden tegen te gaan is ook besloten om in een aantal gebieden de voedselrijke toplaag van de bodem te verwijderen. In de winter van 2000-2001 is de westelijke oever van het Vogelmeer verbreed en verhoogd. In de winter van 2002-2003 zijn enkele duinvalleien geplagd en is het Vogelmeer ondieper gemaakt. In het noordelijk deel van de plas zijn enkele eilandjes van verschillende hoogte aangelegd. Op het grote eiland is een lagune gemaakt en een duintop van vegetatie ontdaan. Het Langerak en de Bruid van Haarlem zijn in dezelfde periode geplagd om de verstuiving weer op gang te brengen. Om het NPZK weer open te maken (tegen gaan vergassing en openbreken van struwelen ten behoeve van de ontwikkeling van bloemrijke kruidenvegetaties) is in maart 2005 in de Kennemerduinen gestart met begrazing door Schotse Hooglanders en paarden (Koniks en Shetlanders). Deze kuddes banjeren ook regelmatig door ons plot heen. Vanaf 2008 wordt jaarlijks door een aannemer op grote schaal prunus (Amerikaanse Vogelkers) verwijderd en met hulp van vrijwilligers wordt sinds enkele jaren ook andere, ongewenste begroeiing bestreden. De grondwaterstand in de duinen is aanzienlijk gestegen en in driekwart van de duinvalleien groeien weer vochtminnende planten, zoals Parnassia en Duizendguldenkruid. Wel zien we dat de westelijke oever van het Vogelmeer weer begroeid begint te raken.

Methode en materiaal

De broedvogelinventarisaties zijn uitgevoerd en uitgewerkt volgens de richtlijnen van het BMP van SOVON (Van Dijk en Boele, 2011). Dat houdt in dat gedurende het broedseizoen het telgebied meerdere keren 's ochtends vroeg en meestal één keer 's avonds is bezocht. Vanwege de grootte van het telgebied zijn er altijd meerdere bezoeken van meerdere inventariseranten nodig om het gehele gebied per bezoekronde te dekken. Dat was zeker het geval tot 1998 in het grote kwart-atlasblok. Het kleinere telgebied dat sindsdien is onderzocht hebben we in een noordelijk en zuidelijk deel onderverdeeld. We streefden ernaar beide delen zoveel mogelijk op één dag geteld te krijgen, maar dat is lang niet altijd gelukt.

Hierdoor bestaan bezoekerondes vaak uit inventarisatiebezoeken op meerdere dagen.

Omdat dit tijdens het grootste deel van de reeks van jaren is gebeurd, zal dit de resultaten van de laatste 15 jaar weinig beïnvloeden. Alleen in de eerste jaren stond er regelmatig één inventarisant ingeroosterd die dan niet het gehele gebied kon belopen en daarom stukken onbezocht liet. Daarom zijn de resultaten van de eerste vijf jaar minder goed vergelijkbaar met die van de periode 1995-2011.

In 1999 is het gebied onderzocht door professionele inventarisanen van SOVON, die het gehele NPZK in opdracht van het PWN in kaart brachten (Klemann en Veenstra, 2000). De gegevens voor ons plot zijn herleid uit de stippenkaarten van dat jaar. In 2004 en 2011 is het NPZK opnieuw geheel geïnventariseerd, maar in die jaren hebben wij ons gebied zelf gedaan (www.pwn.nl). In 2001 is niet geïnventariseerd vanwege de MKZ-crisis, omdat de duinen in dat voorjaar voor publiek afgesloten waren. En zoals in de inleiding is vermeld is ook in 2010 niet geteld. In de periode 1991-2011 zijn jaarlijks 4-5 ochtendbezoek-ronden gedaan en één avondbezoek-ronde. Alleen de bezoekdata van 1990 zijn onbekend. In de jaren 1991, 1992 en 2002 zijn er geen avondbezoeken en in 1994 geen ochtendbezoek in mei gebracht. De standaardverdeling van de ochtendbezoeken is als volgt: begin april, eind april, begin mei, eind mei avondbezoek, begin juni en eind juni.

Het aantal onderzochte soorten is in de loop van jaren flink gegroeid. De eerste jaren, tijdens het BSP, telden we zoals gezegd enkele landelijk schaarse soorten en wisselde het soortenspectrum nog al eens. Vanaf 1994 werd de lijst consequenter en met de komst van het BMP-B is de lijst uitgebreid tot de huidige lijst soorten. Bovendien tellen we op verzoek van het PWN alle watergebonden vogels, in verband met de genomen beheersmaatregelen. In 1999, 2004 en 2011 zijn in verband met de kartering van het gehele NPZK ook enkele algemenere soorten geteld, zoals bijvoorbeeld Grote Bonte Specht, Zanglijster, Zwartkop, de kraaiachtigen en Kuifmees. In tabel 3 is te zien welke soort in welk jaar geïnventariseerd is. Een nul betekent: wel onderzocht, maar niet aangetroffen. Als er geen aantal staat is de soort in dat jaar niet onderzocht.

Resultaten

In tabel 1 zijn de gemiddelde aantallen territoria per vijf jaar weergegeven. De resultaten worden per soortgroep besproken. De indeling is, redelijk arbitrair: watervogels (zwanen, ganzen, eenden, futen, Aalscholver en Roerdomp), roofvogels, steltlopers (inclusief rallen, hoenders), meeuwen, duiven/uilen/spechten, leeuweriken en piepers, afrikagangers en vinkachtigen.

Watervogels

Het is evident dat de meeste watervogels in de onderzoeksperiode zijn toegenomen. De **Grauwe Gans** is in 1999 voor het eerst als broedvogel aangetroffen en het aantal is sindsdien toegenomen tot een maximum van 34 paar in 2009. De paren broeden behoorlijk succesvol, vooral op het grote eiland in het Vogelmeer. Kennelijk hebben zij geen last van de vos (zie onder "meeuwen"). Daarnaast neemt het aantal vogels vanaf eind mei door ruiers fors toe tot vele honderden exemplaren. De **Grote Canadese Gans** heeft zich in 2003 gevestigd en heeft het hoogste aantal van 7 paar in 2011 bereikt. Landelijk neemt deze soort fors toe (Boele et al., 2011). Ook deze soort broedt voornamelijk op het grote eiland van het Vogelmeer.

De **Bergeend** schommelt enigszins in lage aantallen. In sommige jaren worden tomen met pulli op het Vogelmeer gezien, vermoedelijk afkomstig van broedparen uit konijnenholen in de omgeving (kan dus ook buiten het plot zijn). Voor **Tafeleend** en **Krakeend** geldt dat ze duidelijk vooruit zijn gegaan door de jaren heen. Voor de **Krakeend** is dit al jaren een landelijke trend (BMP-indexen SOVON). De **Tafeleend** vestigde zich pas in 1980 in de Kennemerduinen (Veenstra en Geelhoed, 1997). De **Kuifeend** daarentegen zit al 15 jaar op hetzelfde niveau. In 2004 was er een territorium van de **Pijlstaart**, maar waarschijnlijk is het niet tot broeden gekomen. Het laatste geldt ook voor **Winter- en Zomertaling**, waarvan zo nu en dan enkele paartjes aanwezig zijn gedurende het broedseizoen (en ze volgens de criteria dus als territorium tellen).

In ons plot broeden drie soorten futen. **Dodaars** en **Fuut** zijn vrij constant in aantal, met uitschieters van 10 paar in 1999 respectievelijk 7 paar in 1999 en 2003. Zowel het Vogelmeer als Spartelmeer dienen als broedlocatie. Een bijzondere broedvogel van het gebied is de **Geeorde Fuut**. Bijzonder, omdat het een prachtvogel is, die in onze regio bovendien uitsluitend in het NPZK broedt. De soort is vanaf 1998 weer broedvogel, nadat tussen 1959-1970 vrijwel jaarlijks 1-3 broedgevallen in het Vogelmeer werden vastgesteld (Reijnders, 1990). Er zit een mooie, stijgende lijn in het aantal broedpaar, met een maximum van 7 paar in 2006. Het is slordig dat dit niet goed beschreven staat in de overigens prima Atlas van de Noord-Hollandse broedvogels (Vlug, 2010). De **Aalscholver** vestigde zich als broedvogel van het Vogelmeer in 2010, met 14 nesten, gebouwd op de bodem van het grote eiland. In 2011 was de kolonie amper gegroeid (16 nesten). De jongen werden geringd door medewerkers van Vogelringstation Van Lennep. De **Roerdomp** scoorde op basis van één zichtwaarneming in mei 2006 een territorium in het Vogelmeer.

Geoorde Fuut succesvol broedend op het Vogelmeer foto: Lars Buckx

Tabel 1. Gemiddelde aantallen territoria voor perioden van vijf teljaren (NB: in 2001 en 2010 is niet geteld). Een cursief aantal betekent dat de soort in deze periode niet in alle jaren is geïnventariseerd (zie ook tabel 3).

Soort	1990-1994	1995-1999	2000-2005	2006-2011
Knobbelzwaan	0,7	1,2	1,4	2,2
Nijlgans	0,7	1,2	3,4	6,8
Grauwe Gans	0	0,2	5,2	22,8
Canadese Gans	0	0	0,6	4,4
Bergeend	2,3	1,6	4,8	3,6
Tafeleend	0	1	6,2	14,6
Kuifeend	14	25	27	27,8
Krakeend	0	0,4	5,2	9,4
Siobeend	0	0,4	4,2	2,2
Pijlstaart	0	0	0,2	0
Wilde Eend		10	8,8	9,6
Wintertaling	0	0,2	0,2	1
Zomertaling	0	0	0,6	0,2
Patrijs	0	0	0,2	0
Dodaars	1,3	5,6	6,8	5,8
Fuut	1,7	3,8	4,4	4,6
Geoorde Fuut	0	0,4	2,8	5,4

Soort	1990-1994	1995-1999	2000-2005	2006-2011
Roerdomp	0	0	0	0,2
Aalscholver	0	0	0	3,2
Havik	0	0,4	0,2	1,4
Buizerd	0	0,8	1,4	1,8
Torenavalk	0,8	0,8	0,8	0
Boomvalk	1	0,8	0,4	0
Waterral	0,3	0,8	0,2	0
Waterhoen	0	1,8	3,4	2,8
Meerkoet		13	14	16,6
Scholekster	2	1,2	0,6	0,8
Kleine Plevier	0	0,4	3,2	3,4
Kievit	1	4,6	6,4	8,8
Houtsnip	0	0,2	1,2	1,8
Tureluur	0	0,2	0	0
Stormmeeuw	6,8	2,8	0,4	0,8
Zilvermeeuw	50	6,8	0	0,2
Zomertortel	0,5	0,2	0	0
Ransuil	1,7	1,4	0,2	0,2
Koekoek		7	3	3
Groene Specht	2,4	0,4	0,2	0
Grote Bonte Specht		5	4	6
Boomleeuwerik	0,7	3,4	7	9
Veldleeuwerik		0	0,2	0
Boompieper	2	7,2	14	16,2
Graspieper	2	8,2	18	14,4
Witte Kwikstaart		0	0	3
Nachtegaal	31	56	60	60
Blauwborst	0	0	1,2	4,8
Gekr. Roodstaart	3	4,8	4,8	5,8
Paapje	1,8	0,8	0	0
Roodborsttapuit	17	26	25	21,8
Tapuit	0,2	0,2	0	0
Zanglijster		2	2	2
Sprinkhaanzanger	10	12	18	19,6
Snor	0	0,2	0	0
Bosrietzanger	0,3	2,6	1	0,8
Kleine Karekiet		12	19	8,8
Rietzanger	0	0,4	2	2,8
Tuinfluits		2	3	0
Zwartkop		4	3	10
Spotvogel	0	0	0	0,2
Braamsluiper	5	13	16	25,2
Grasmus	98	181	140	113
Goudhaan	0	0	2	0
Kuifmees	0	2	2	2
Glanskop	0,7	0	3	3
Staartmees		2	1	1

Soort	1990-1994	1995-1999	2000-2005	2006-2011
Boomkruiper		1	1	0
Wielewaal	0,7	0	0	0
Gaai		0	3	6
Ekster		10	6	1
Zwarte Kraai		17	6	3
Sijs	0	0,4	0,2	0
Kneu		25	22	21,4
Putter	0	0	0,8	1,8
Kleine Barmsijs	0,3	0,4	0	0,4
Kruisbek	0	0	0,2	0
Roodmus	0,2	0	0	0
Goudvink	1,4	0,6	1,6	1,4
Rietgors	5,5	7	9,8	7,6

Roofvogels

De roofvogels doen het wisselend in ons gebied. De **Havik** vonden we in 1999 voor de eerste maal, maar pas vanaf 2006 is het een jaarlijkse broedvogel in de grotere dennencomplexen, met 1-2 paar. De **Buizerd** was er iets eerder dan de Havik, in 1997. Beide soorten broeden vaak in dezelfde bossen; blijkbaar verdragen ze elkaar goed. De Buizerd zit iets in de lift omdat de laatste jaren meestal 2 paar aanwezig waren. Een ander verhaal is het met de **Toren-** en **Boomvalk**, die tegenwoordig uit het gebied verdwenen zijn. Beide soorten zijn altijd onregelmatig aanwezig geweest. De Torenvalk verdween in 2004, de Boomvalk het jaar erna.

Steltlopers (inclusief rallen en hoenders)

Van de **Waterral** is in enkele jaren een territorium in het Vogelmeer vastgesteld, meestal op basis van roepende vogels net na de datumgrens. Later in het voorjaar zijn geen Waterrallen meer waargenomen, dus het is de vraag of het echte territoria betroffen. Sinds het riet uit grote delen van het Vogelmeer is verdwenen zijn er na 2002 geen Waterrallen meer gehoord. Het **Waterhoen** is een broedvogel van het Vogel- en Spartelmeer in zeer klein aantal. De soort is rond het millennium toegenomen tot maximaal 5 paartjes, maar in 2009 en 2011 werd slechts één territorium vastgesteld. Dit zou een effect van drie achtereenvolgende pittige winters kunnen zijn. De **Meerkoet** is vrij constant door de jaren heen, hoewel de aantallen van jaar tot jaar behoorlijk kunnen verschillen. Zo zaten er in 1998 10 paartjes en het jaar daarop 29! De soort broedt uiteraard in de twee grote plassen, maar ook in een klein plasje ten oosten van het Spartelmeer dat ontstaan is na het beëindigen van de grondwaterwinning.

De **Scholekster** is nooit een algemene broedvogel in ons plot geweest en lijkt de laatste jaren te zijn verdwenen. Een karakteristieke bewoner van het Vogelmeer is de **Kleine Plevier**. Al in de jaren 50 broedden ieder

jaar 3-5 paartjes op de zandige oevers van het Vogelmeer (Reijnders, 1990). Wat is het altijd genieten van de baltsvlucht van dit fraaie vogeltje. Deze soort heeft overduidelijk geprofiteerd van de ingrepen die hier hebben plaatsgevonden, evenals in de Langerak, waar de soort de laatste jaren ook met 1-2 paar broedt. Mogelijk compenseert dit gebied (tijdelijk) het minder geschikt worden van het Vogelmeer. De zandige oever raakt stilaan toch verder begroeid. Als de Langerak niet verder verstuift zal ook dit gebied niet meer aantrekkelijk zijn als broedgebied. Het is interessant om te zien hoe de stand zich zal ontwikkelen; de vette jaren met 5 broedpaar (2004-2005) lijken voorbij; de laatste drie jaar werden 3 paartjes vastgesteld, waarvan dus 1-2 paar in de Langerak. Waar de zandige gebieden toch weer begroeid raken is de **Kievit** in het voordeel. Deze soort is duidelijk vooruitgegaan in de onderzoeksperiode en heeft zijn hoogste aantallen gehaald in de laatste jaren. De Kievit broedt vooral bij het Vogelmeer, aan de zuidkant van het Spartelmeer en ook in de Langerak. Het broedsucces lijkt redelijk goed, ieder jaar worden flink veel pulli gezien. Of deze alle volwassen worden is niet bekend. De **Houtsnip** wordt ieder jaar in min of meer hetzelfde lage aantal waargenomen en wel tijdens het avondbezoek het gebied vanuit het oosten invliegend. De vraag is of de soort daadwerkelijk in het gebied broedt, of alleen boven het gebied baltsvluchten maakt.

Meeuwen

Van oudsher broeden er meeuwen in het Vogelmeer. Toen we met inventariseren begonnen zat er nog een kleine kolonie **Zilvermeeuwen** op het grote eiland die jaarlijks door Fred Cottaar werd geteld. Hier waanden ze zich lange tijd veilig tegen de Vos, maar vanaf 1995 nam het aantal plotseling sterk af en vanaf 2000 is de Zilvermeeuw geen broedvogel meer in ons gebied. **Stormmeeuwen** bevolkten altijd in lage aantallen het gebied; ze hebben het er langer uitgehouden dan de Zilvermeeuwen. De manier waarop is bijzonder: de Stormmeeuwen weken uit naar boomnesten in de dennen, met name rond het Vogelmeer en tegen de oostgrens van ons plot. Dit was echter geen optimale situatie want meestal werden de nesten in de loop van het voorjaar verlaten. Er zijn nooit jongen waargenomen. In latere jaren zijn geen nesten gevonden, maar stelden we territoria vast op basis van alarmerende vogels. In 2008 broedde een paartje op een afgebroken stam in het water van het Vogelmeer.

Duiven, uilen, spechten

Met deze groep gaat het niet goed in ons plot. De **Zomertortel** is alleen in 1993 en 1998 met één paar vertegenwoordigd geweest. De **Ransuil** was in de eerste 10 jaar een jaarlijkse broedvogel van de dennenbosjes in ons plot. In de laatste 10 jaar was er alleen een broedgeval (roepende jongen) in 2004 en 2011. Speelt de Havik hier een rol? De **Groene Specht** is helaas na 2004 verdwenen. Dit lijkt opvallend omdat de soort

het landelijk goed doet en ook in het NPZK in de periode 1952-1996 sterk was toegenomen (Veenstra en Geelhoed, 1997). In ons plot zijn de broedmogelijkheden echter beperkt, maar ook elders in de duinstreek gaat het slecht met de Groene Specht blijkt uit de Atlas van Noord-Hollandse broedvogels 2005-2009 (Roobeek, 2010). De soort is meer naar de binnenduinstrand, stadsranden en parken opgeschoven.

Leeuweriken en piepers

De **Veldleeuwerik** is een incidentele broedvogel van het gebied. De **Boomleeuwerik** daarentegen is een vaste gast die ons ieder voorjaar verblijdt met zijn mooie melancholische zang. Deze soort is heel langzaam toegenomen tot 2011 toen de stand plotseling een enorme sprong maakte van de 9 paar uit 2009 naar 16 paar! Met de toename is ook het gebied geheel gedekt. Karteerden we de Boomleeuwerik in de eerste jaren vooral in de oostelijke helft van ons gebied, nu horen we hem ook bij het Spartelmeer en ten westen van het Vogelmeer. Overigens broedden in de jaren 80 slechts 3-4 paar Boomleeuweriken in de gehele Kennemerduinen (Reijnders, 1990). Vanaf de jaren negentig is de soort in de duinstreek overduidelijk vooruitgegaan (BMP-indexen SOVON). De **Boompieper** kent een positieve trend in het gebied en is duidelijk talrijker dan in de jaren negentig. Dit is ook de landelijke trend (BMP-indexen SOVON). De **Graspieper** lijkt wat op zijn retour; dit kan komen door het uitzonderlijk magere jaar van 2011 (slechts 8 territoria). De soort is vrijwel even algemeen als de Boompieper, maar heeft een voorkeur voor de wat meer open gebieden.

Afrikagangers

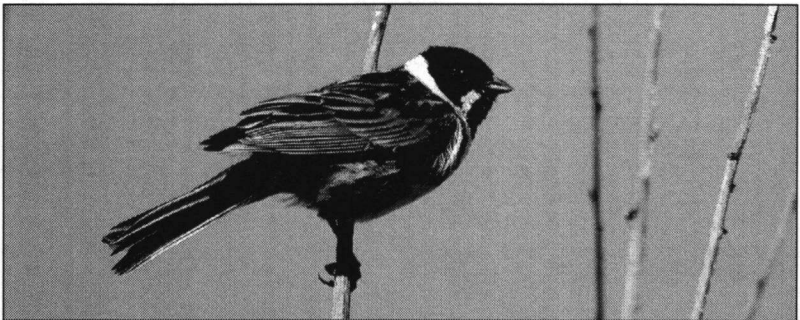
Dit zijn toch wel de soorten die het beeld en geluid bepalen. Waar het duin tijdens de eerste ronde begin april nog leeg en vrij stil is, nemen **Nachtgalen** vanaf de tweede ronde luidruchtig hun territoria in. De koning van de zangers is goed vertegenwoordigd in ons plot dankzij de goed ontwikkelde struweelvegetaties. Zo werden in de nog relatief open duinen in 1952 in totaal 107 paar gevonden tegen 784 paar in 1999 (Klemann & Veenstra, 2000). Het gemiddelde in de eerste periode van 5 jaar is ongetwijfeld te laag omdat toen nog niet door iedereen elk jaar tijdens ieder bezoek Nachtgalen werden opgeschreven. Vanaf 1995 is de soort opvallend constant, hoewel ook hier geldt dat de aantallen jaarlijks nogal fluctueren. Zo hadden we in 2009 ons laagste aantal sinds 1995, namelijk 44 paar, en in 2011 het hoogste ooit met 73 paar! **Blauwborsten** hebben zich pas in 2002 in het gebied gevestigd en zijn sindsdien in aantal toegenomen. De soort broedt bij het Vogel- en Spartelmeer en vaak ook in het vochtige deel van de Hazenwei en bij de kleine plasjes ten oosten van het Spartelmeer. De **Gekraagde Roodstaart** is zeer plaats trouw aan zijn territoria. We weten nu precies waar ze (kunnen) zitten, in dennenbosjes en plekken waar meerdere, hogere loofbomen (bijvoorbeeld populieren) staan. Het is alleen ieder jaar de vraag of

al deze plekken weer bezet worden, want dat varieert ook bij deze soort van jaar tot jaar. Ongetwijfeld is dit gerelateerd aan de overleving tijdens de winterperiode. Het **Paapje** is helaas als broedvogel uit het gebied, en uit de gehele duinstreek, verdwenen. De laatste twee territoria werden opgetekend in 1998 in de vaste broedlocatie De Langerak. Dit is enige jaren voordat dit gebied op de schop ging. Landelijk gaat het jammer genoeg ook heel slecht met deze soort. De **Roodborsttapuit** is een kenmerkende soort van de duinen, zo ook in ons plot. De dichtheid is nog goed maar de trend is toch licht negatief; de vette jaren met ruim 30 territoria (eind jaren 90) zijn voorbij. Dit is opvallend omdat de soort landelijk een positieve trend kent. In het NPZK is de soort duidelijk toegenomen vanaf de jaren 50 (Veenstra en Geelhoed, 1997). Net als het Paapje komt de **Tapuit** niet meer als broedvogel in ons gebied voor. Het laatste territorium is geconstateerd in 1998. Een combinatie van de verruiging van het gebied en de afname van Konijnen heeft in die periode de soort vermoedelijk de nek omgedaan. Het tegengaan van de verruiging in de afgelopen periode en de toename van Konijnen heeft echter nog niet tot terugkeer van de Tapuit geleid. Jaarlijks worden nog veel noordelijke doortrekkers gezien, maar er zijn geen blijvers bij. Enkele jaren geleden is er geprobeerd om de soort een handje te helpen door met grondboren hopen te maken op potentiële broedplekken, zoals de Schapenkamp. Dit heeft niet geholpen. Een andere soort die landelijk bekend staat om zijn jaarlijkse fluctuerende stand is de **Sprinkhaanzanger**. In de Kennemerduinen is dat niet anders. Toch is er een mooie toename in de aantallen door de jaren heen, die ook in overige open-duingebieden is vastgesteld. De ontwikkeling van de **Kleine Karekiet** is een heel ander verhaal. Deze niet kritische soort was een algemene broedvogel van de rietkragen van het Vogel- en Spartelmeer. Maar sinds de ingrepen in het Vogelmeer en de toename van de riet etende Grauwe Ganzen is de soort flink in aantal achteruit gegaan. Het is afwachten of de **Rietzanger** hetzelfde lot beschoren is. Deze soort is minder afhankelijk van riet echter is in 2011 in het geheel niet gehoord (in 2009 waren er nog 3 territoria). De stand van de **Braamsluiper** groeit nog steeds. Het gemiddelde aantal voor de eerste 5 jaar is niet representatief (gebaseerd op 5 territoria in 1994, het eerste jaar dat we deze soort telden, maar waarschijnlijk noteerde niet iedereen de soort). De piek lag overigens in 2006-2007 met 33 respectievelijk 31 territoria. Daarna is het aantal gedaald naar rond de 20 paar. De Braamsluiper komt in hetzelfde biotoop voor als familielid **Grasmus**. Deze soort is vele malen talrijker. Het is de meeste algemene soort die we inventariseren. Er is wel een duidelijke afname in de laatste 15 jaar zichtbaar (ook de **Grasmus** is in 1990-1994 alleen in 1994 geteld en niet goed). Dit is opmerkelijk omdat er landelijk juist sprake is van een toename sinds 1995 (BMP-indexen). De soort was na slechte jaren, vanwege droogte in de overwinteringsgebieden in de Sahel in de jaren 70 waardoor sterk in aantal achteruitgegaan, vanaf de jaren tachtig weer fors toegenomen (Groot, 2002). Mogelijk speelt hier dat het

aanpakken van de struwelen minder broedgelegenheid en zangposten betekent? Dit suggereert Geelhoed (2010) ook, maar hij voegt eraan toe dat het minder aaneengesloten raken van grote dichte struweelcomplexen op termijn mogelijk een positief effect heeft op Grasmussen. Verdere monitoring en nadere analyse van de gegevens kunnen hier hopelijk licht op werpen. De reden dat andere struweelvogels als Braamsluiper en Nachtegaal hier geen last van hebben is wellicht gelegen in het feit dat zij geen grondbroeders zijn zoals Grasmussen. Het effect van de vernatting zou dan ongunstig voor deze soort kunnen zijn. Verdere monitoring is gewenst!

Vinkachtigen

Sijzen zijn alleen in 1998 en 2000 in de broedtijd aangetroffen. De **Kneu** is een typische duinvogel, die door de jaren heen een heel lichte afname laat zien. De soort is lastig te inventariseren, omdat de vogels grote territoria hebben en lange tijd in het voorjaar in groepjes rondvliegen. De **Kleine Barmsijs** heeft zich in de jaren zeventig in het NPZK gevestigd, nam snel in aantal toe tot een piek in de jaren tachtig en leek in de jaren negentig te zijn verdwenen (Veenstra en Geelhoed, 1997). Toch kunnen we soms, zoals in 2009, nog territoria vaststellen, met name in het westelijk deel van het Spinnenkoppenvlak en de daaronder gelegen Halve en Kleine Tobbe. De **Roodmus** was alleen in 1993 aanwezig, toen we op basis van twee waarnemingen eind juni / begin juli een territorium konden bijhouden in de omgeving van de Hazenberg. De **Goudvink** is een onregelmatige broedvogel van ons gebied. Vermoedelijk ontbreekt het juiste struweel voor deze soort van binnen- en middenduin. De **Rietgors** tenslotte heeft ook last van de afname van het rietareal in de twee plassen. De topjaren voor deze soort was de periode 2003-2007, omdat toen ook nog op vochtige plekken buiten het Vogel- en Spartelmeer werd gebroed. Tegenwoordig zitten de meeste territoria nabij het Spartelmeer.

Rietgors bij het Spartelmeer

foto: Lars Buckx

Vogelmeer

foto: Hans Groot

Epiloog

Ons telgebied is van belang voor met name watergebonden broedvogels en enkele zangvogels. De ingrepen in het Vogelmeer hebben deze soorten kennelijk goed gedaan. De populaties ganzen en eenden zijn op regionale schaal gezien nog niet heel groot, maar de trend bij vrijwel alle soorten is positief. Verder is de Tafeleend een soort die regionaal en provinciaal geen wijdverbreide broedvogel is. Voor Dodaars en Geoorde Fuut is ons gebied wel een belangrijk broedgebied. In het westen van het land is de Geoorde Fuut een schaarse broedvogel. De vermindering van het rietareaal lijkt nog niet van invloed op de nestelmogelijkheden van deze soorten aangezien er nog voldoende struiken in het water overhangen. Op regionale schaal is het telgebied ook één van de beste broedgebieden voor de Kleine Plevier, de vraag is alleen voor hoe lang gezien de successie in de kaal gemaakte gebieden.

Een aantal reguliere soorten is verdwenen (Boomvalk, Groene Specht, Paapje, Tapuit). Dit zijn zonder uitzondering, met uitzondering van Groene Specht, soorten die het landelijk ook niet goed doen. De oorzaken voor het verdwijnen moeten dus deels buiten de Kennemerduinen gezocht worden. Bij een aantal andere soorten die afgenomen of wellicht verdwenen zijn, ligt dat anders. De metamorfose van het Vogelmeer en de vraat van riet door Grauwe Ganzen maken dit gebied duidelijk minder geschikt voor rietvogels als Waterral en Kleine Karekiet.

Tabel 2 Gemiddelde dichtheden van enkele kenmerkende soorten. De gemiddelden zijn bepaald op het gemiddelde aantal territoria in de periode 2006-2011. Als oppervlakte is het gehele gebied, inclusief Vogel- en Sparfelmeer, betrokken (288 ha).

Soort	Gemiddelde dichtheid/100 ha, 2006-2011
Boomleeuwerik	3,1
Boompieper	5,6
Graspieper	5,0
Nachtegaal	20,8
Gekraagde Roodstaart	2,0
Roodborsttapuit	7,5
Sprinkhaanzanger	6,8
Braamsluiper	8,8
Grasmus	39,1
Kneu	7,4

In het dauwbraamlandschap komen zangvogels als Nachtegaal, Sprinkhaanzanger, Braamsluiper, Grasmus en Kneu tot landelijk gezien hoge dichtheden (Geelhoed et al., 1998). Tabel 2 laat de gemiddelde dichtheden van deze en enkele andere kenmerkende soorten van de laatste vijf jaar zien. Het is interessant om te volgen hoe deze en andere soorten zich verder ontwikkelen gelet op de beheersmaatregelen om het gebied meer open te maken. Gaat dit op den duur ten koste van de struweelvogels? En profiteren Boomleeuwerik en wie weet de Tapuit hier van? Vragen genoeg, dus blijven doortellen is het devies. En wellicht een nadere en diepgaandere analyse van de verzamelde gegevens aan de hand van vegetatiekaarten. Kortom: nog genoeg te doen!

Tabel 3. Aantal territoria van de onderzochte soorten in plot 1640 in de periode 1990-2011.

Soort	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2011
Knobbelzwaan			1	0	1	2	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2	3	2	2
Nijlgans			0	1	1	1	2	1	1	1	2	2	3	3	7	8	5	8	7	10
Grauwe Gans	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	3	8	9	8	12	16	21	34	31
Canadese Gans	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	2	2	8	5	7
Bergeend		1	4	2	2	3	0	1	2	2	3	1	8	7	7	3	1	8	5	3
Tafeleend				0	0	0	0	0	0	5	5	5	12	5	4	18	17	10	14	14
Kuifeend				10	18	14	42	19	22	27	27	33	39	25	12	15	28	27	25	46
Krakeend				0	0	0	0	0	0	2	3	5	5	7	8	4	8	13	5	19
Slobeend				0	0	0	1	0	0	1	5	5	8	4	1	2	3	1	2	3
Pijlstaart	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
Wilde Eend						9	12	8	8	18	13	7	8	5	10	8	14	12	6	10
Wintertaling				0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	1	1	0	3
Zomertaling	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	1	0	
Soort	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2011

Petrijns	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0		
Dodaars	2		1	1	3	8	4	4	4	10	8	6	7	7	8	7	7	7	5	3	
Fuut	1			2	2	4	3	2	3	7	3	4	7	3	5	4	8	3	6	4	
Geoorde Fuut	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	2	3	3	5	7	5	6	5	4	
Roerdomp	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	
Aalscholver																				16	
Havik	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	1	2	1	2	
Buizerd	0	0	0	0	0	0	0	0-2	1	1	1	1	2	2	1	2	2	1	2	1	
Torenvalk	1	0	1	0	1	1	0	1	0	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	
Boomvalk			1	1	1	0	0	1	0	2	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	
Fazant										3				0						0	
Waterral			0	1	0	1	0	0	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	
Waterhoen					2	1	1	1	3	3	5	3	4	2	4	5	2	1	1		
Meerkoet					10	12	8	10	29	10	14	18	11	17	12	21	22	17	11		
Scholekster				2	2	3	0	0	1	1	0	0	0	2	2	1	0	0	0		
Kleine Plevier	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	1	4	5	5	4	4	3	3	3	
Kievit				1	6	3	4	4	6	7	5	7	6	7	8	9	9	10	10		
Houtanip			0	0	0	0	0	1	0	2	0	3	0	1	1	2	2	1	2		
Tureluur				0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
Stormmeeuw	8	5	9	9	4	9	2	2	1	0	1	0	1	0	0	1	2	1	0	0	
Zilvermeeuw	61	88	49	29	21	7	9	8	4	5	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	
Zomertortel				1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Ransuil			1	3	1	1	2	1	2	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	
Koekoek										7				3						3	
Groene Specht	2	1	3	3	3	0	0	2	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	
Gr. Bonte Specht										5				4						6	
Boerenzwaluw										0				0						0	
Boornieuwerik			0	0	2	1	3	3	5	6	8	8	8	7	4	7	9	9	16		
Veldleeuwerik				0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Boompieper				2	3	2	8	8	17	10	10	16	16	20	21	18	11	13	18		
Graspieper				2	2	4	8	16	11	13	16	19	21	20	17	18	12	17	8		
Witte Kwikstaart																				3	
Nachtegaal			32	31	28	36	51	52	60	55	63	58	56	63	65	56	63	67	53	44	73
Blauwborst	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2	1	2	6	5	5	3	5	
Gekr. Roodstaart			3	4	2	1	0	6	8	11	8	8	6	3	2	5	4	6	4	10	
Paapje	2	1	1	2	3	0	0	2	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Roodborstapuit	18	15	15	20	15	18	21	26	32	35	24	27	21	28	24	22	21	20	19	26	
Tapuit	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Zanglijster										2				2							2
Sprinkhaanzanger		11	12	7	11	13	12	14	13	10	18	22	12	22	17	19	20	20	22	17	
Snor	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Boerietzanger	1			0	0	0	2	2	3	6	1	1	2	1	0	4	0	0	0	0	
Kleine Karekiet						22	15	11	14	11	33	18	20	15	16	11	5	5	7		
Rietzanger				0	0	0	1	0	1	1	0	2	4	3	6	3	1	3	0		
Tuinfluter										2				3							0
Zwartkop										4				3							10
Soort	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2002	2003	2004	2006	2008	2007	2008	2009	2011	

- Van Dijk A.J. & Boele A. 2011. Handleiding SOVON Broedvogelonderzoek. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Geelhoed, S., Groot, H., Huijssteeden, E. van, Leeuwen, G. van en Nobel, P. de (red), 1998. Vogels in het landschap van Zuid-Kennemerland en de Haarlemmermeer. Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland / KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Geelhoed, S. 2010. Grasmus in: Scharringa, C.J.G, Ruitenbeek, W. & Zomerdijk, P. red 2010. Atlas van de Noord-Hollandse broedvogels 2005-2009. Samenwerkende Vogelwerkgroepen Noord-Holland (SVN), Landschap Noord-Holland.
- Groot, H. 2002. Grasmus *Sylvia communis* pp. 390-391 in : SOVON Vogelonderzoek Nederland 2002, Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2000. Nederlandse Fauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey Nederland, Leiden.
- Klemann, M. & Veenstra, B. 2000. Broedvogels van het Nationaal Park Zuid-Kennemerland in 1996-1999. SOVON-inventarisatierapport 2000/01. SOVON, Beek-Ubbergen.
- Kuipers, M., Slings, R., & Veel, P. 2006. Tien jaar duinbeheer in de Kennemerduinen. Tussen duin en dijk 5 (3): 4-8.
- PWN, zonder jaar. Beheer- en Inrichtingsplan Nationaal Park Zuid-Kennemerland 2003 - 2012.
- Reijnders, R., 1990. Broedvogels van de Kennemerduinen. Rapport van Stichting "Het Nationale Park de Kennemerduinen".
- Roobeek, K. 2010. Groene Specht in: Scharringa, C.J.G, Ruitenbeek, W. & Zomerdijk, P. red 2010. Atlas van de Noord-Hollandse broedvogels 2005-2009. Samenwerkende Vogelwerkgroepen Noord-Holland (SVN), Landschap Noord-Holland.
- Veel, P. 2005. De kraan is dichtgedraaid, grondwaterwinning in de Kennemerduinen. Natura 102 (5): 138-139.
- Veenstra, B. & S.C.V. Geelhoed 1997. Aantalsontwikkeling van broedvogels in het Nationaal park Zuid-Kennemerland (1952-96). PWN, Bloemendaal.
- Vlug, J.J. 2010. Geoorde Fuut in: Scharringa, C.J.G, Ruitenbeek, W. & Zomerdijk, P. red 2010. Atlas van de Noord-Hollandse broedvogels 2005-2009. Samenwerkende Vogelwerkgroepen Noord-Holland (SVN), Landschap Noord-Holland